

UOT 159.92.8

**YENİYETMƏLƏRİN DEVIANT DAVRANIŞININ SƏBƏBLƏRİ VƏ TƏZAHÜR
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

ƏYYUBOVA RİMA HÜSEYN qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim
e-mail: A_elya@hotmail.com

Açar sözlər: deviant, yeniyetmələr, kənar davranış, addiktiv davranış, yayınmalar

Son zamanlar yeniyetmələr arasında müxtəlif davranış yayınmalarının artması deviant davranış probleminə diqqəti artırmış, onu aktual problemlər sırasına qoymuşdur. Deviant davranışlar dedikdə cəmiyyətdə qəbul edilmiş normalara zidd əməllər nəzərdə tutulur. Yeniyetmələrin deviant davranışının səbəblərini anlamaq üçün ilk növbədə bu yaşa xas cəhətləri araşdırmaq lazımdır. Belə ki, yeniyetmədə baş verən bioloji dəyişikliklər onun davranışını kəskin dəyişə bilər. Keçid dövrü təkə yetkinliklə müşayiət olunan psixoloji transformasiya deyil, həm də uşağı böyüklərin sosial həyatına daxil edən mədəni prosesdir. Buna görə də yeniyetmənin deviant davranışının səbəbini onun sosiallaşmasında axtarmaq lazımdır. Sosial dəyərlərin inkar edilməsi normadan kənar davranışın ilk səbəbidir. Alimlər yekdilliklə uşaq və yeniyetmələrin deviant davranışının formalaşmasında ailə və ailədaxili münasibətlərin böyük təsirini qeyd edirlər. Qürurlarına toxunulması, yaxınlarının davranışından narazılıq onlarda etiraz reaksiyasını oyadır. Etirazın səbəbi valideynlər arasında münaqişə, yeniyetməyə qarşı biganəlik, ona əzab verən cəza tədbiri, onun üçün vacib olan nəyinsə qadağan olunmasını göstərmək olar. Sosial nəzarətin olmaması, valideynlər tərəfindən özbaşına buraxılma kimi xarici ünsürlər şəxsiyyətin daxili, özünü məhdudlaşdırma qabiliyyətinin olmaması ilə yekunlaşır. Onların əksəriyyəti pis şəraitdə, az sosial təminatlı ailələrdə, ailə üzvləri arasında münasibətlər gərgin olan, uşağa qayğı aşağı olan ailələrdə yaşayırlar. Onlar sosial ayrı seçkiliyi, çoxları üçün yaxşı təhsil almağın, təmin olunmuş yaşayışın mümkünsüzlüyünü çox ağırlı qəbul edirlər. Çoxsaylı tədqiqatların nəticələri göstərmişdir ki, müasir yeniyetmə və gənclər həddindən artıq pula meyillidirlər və onların sərvət meylləri, dəyərləri kökündən dəyişilmişdir. “Yüksək maaş” - bu motiv iş yerinin seçilməsi zamanı, 17 yaşlı oğlan və qızların 59.9%-i üçün həlledici olmuşdur. Bu ondan irəli gəlir ki, pul uğrunda mübarizə aparmaq iqtidarında olmayan ailələr, yüksək status və nüfuzla malik olurlar. Belə ailələrdə tərbiyə almış yeniyetmələr, cəmiyyət tərəfindən özlərini atılmış, rədd edilmiş hesab edirlər; belə yeniyetmələr məişət həyatında aktiv iştirak etmirlər, onları rəhbər vəzifələrə seçmirlər və s. Buna görə də həmin gənclər kollektivdə müəyyən statusa, nüfuzla malik olmaq üçün, çox vaxt normadan kənar davranışa, qanun pozuntularına əl atırlar: oğurluq, özündən zəifləri incitmək və s.

Əsas sosial dəyərlərlə barışmamaq normadan kənar davranışın ilkin səbəblərindəndir. Yeniyetmə hörmət olunması və müstəqilliyin tanınması üçün idman, musiqi və digər akademik və qeyri-formal qruplar axtarır. Qeyri-formal qruplar fan klub, yeniyetmə dəstələri ola bilər. Belə küçə qruplaşmalarına daxil olan yeniyetmələrdə mənfi sosial maraqlar yaranır: erkən cinsi təcrübə, qrup şəklində narkotik, akoqol qəbulu. Belə dəstələrdə qrup normalalarının ümum insani normalar üzərində hakim olması yeniyetmənin deviant davranışının əsasını qoyur. Deviant qrupa üzvlük ona yeni özünü təsdiq üsulları, öz “mən”ini müsbət sosial xüsusiyyətlər deyil, mənfi sosial hərəkətlər hesabına gücləndirmək imkanı verir.

Deviant yeniyetmələr öz boş vaxtlarını məzmunlu keçirməyi bacarmır, çox az mütaliə edir. Onların maraqları məhduddur. Yeganə oxuduqları kitablar isə sərgüzəşt-dedektiv məzmunlu olur

Deviant davranış formaları arasında addiktiv forma son ildə xeyli “cavanlaşıb”. Addiktiv davranış (addiksiya – nəyəsə məhvədeici meyl) bəzi maddələrin qəbulu vasitəsilə psixi vəziyyəti

dəyişmək üsuludur. Belə maddənin qəbulu, əşya və hərəkətə bağlılıq intensiv emosiyaların inkişafı ilə müşayiət olunur. Bu elə bir həddə çatır ki, yeniyetmənin həyatı nəzarətdən çıxır və o? addiksiyaya qarşı çıxma bilmir. Bu cür davranış forması psixoloji çətinliklərə, həyat şərtlərinin dəyişməsinə pis uyğunlaşan yeniyetmələr üçün xarakterikdir. Addiksiya real həyatdan qaçmaq üçün universal üsuldür. Alkoqol və narkotik effektiv psixoloji qalxan rolunu oynayır. Addiktiv davranış tipi olan yeniyetmələrin çoxu psixologiyada “arzuya uyğun düşüncə” mexanizmindən istifadə edirlər: onlar məntiqə zidd olaraq öz istəklərinə uyğun olanı real sayırlar. Nəticədə şəxsiyyətlərarası münasibət pozulur, insan cəmiyyətdən uzaqlaşır. Aşağıdakı maddə və ya hərəkətlər addiktiv davranış formalarına aiddir: narkotik, alkoqol, siqaret, aludəedici oyunlar(kompüter oyunları da daxil olmaqla), uzunmüddətli ritmik musiqi dinləmək, insanı həyatı vacib vəzifələrindən uzaqlaşdıran fəaliyyət növləri və s.

Addiktiv davranış forması tədricən formalaşır. Bu davranış maddənin verdiyi yüksəliş, sevinc, ekstaz hissinin yaranması ilə müşayiət olunur. Yeniyetmələr düşünür ki, narkotik və alkoqol özünüqıymətləndirməni qaldırır, narahatlığı azaldır. Amma faktlar göstərir ki, bu özünə təlqin effektidir.

Normadan kənar davranış formalarından biri olan intihar da axır vaxtlar xeyli cavanlaşıb. Deviant davranışın passiv tipinin bu forması həllolunmaz problemlərdən, həyatın özündən qaçmaq üsuludur. Konkret suisid aktlarının araşdırılmasında motiv və şərait, şəxsiyyətin xüsusiyyətlərindən çox şey asılıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, suisidə təhrik edən səbəblər arasında yaş, cins, təhsil, sosial və ailə vəziyyəti faktorlarının çox böyük əhəmiyyəti var. İntihar halları daha çox 55 yaşdan sonra və 20 yaşa qədərki dövrdə baş verir. Suisidin alkoqol qəbulu ilə birbaşa əlaqəsi var. Suisidə cəhd edən yeniyetmələr kəskin ruhi sarsıntı keçirir, stress vəziyyətində olur, öz problemlərindən çıxış yolu tapa bilmirlər

Deviant davranışlı yeniyetmələrdə şəxsiyyətin inkişafında aşağıdakı parametrlər qeyd olunur: gələcəyə münasibət çox qeyri – müəyyəndir, gələcək hal – hazırki dövrün primitiv istəklərinin birbaşa əksi kimi görünür, ümumi insani dəyərlər qəbul olunmur, təhsilə maraq itir. Bu cür yeniyetmələr faktiki olaraq həmyaşdlar tərəfindən uzaqlaşdırılır. Onların əksəriyyəti psixoloji mühitin normal olmadığı ailələrdən gəlir. Deviant davranışlı yeniyetmələrin əksəriyyəti oğlandır və onların 50%i alkoqolizmə və münasibətlərə meyillidir.

Azyaşlı yeniyetmələrdə normadan kənar davranışın səbəblərindən biri konkret məntiqi düşüncə tərzinin inkişaf etməməsidir. Ola bilsin ki, deviant davranışlı yeniyetmələrə həqiqətin təhrif olunması da xasdır. Onlar özlərində yaxşının daha çox, tənqid olunanın, pisin isə az olduğunu qeyd edirlər. Onlar özlərini mənəvi norma və standartlara əməl edən insanlar sayırlar. Yəqin ki, onların bu xüsusiyyəti özünütənqidin aşağı səviyyəsindən irəli gəlir. Deviant yeniyetmələr ağılla yox, daha çox hislərlə hərəkət edirlər. Onların eqostrukturu gərgin vəziyyətdədir, ona görə də həmişə özlərinə haqq qazandıрмаğa çalışırlar. Beləliklə, ünsiyyətə açıqlıq, xeyirxahlıq, sosial yetkinlik, problemlə situasiyaları həll edə bilmək yeniyetmələrin normativ davranışına təsir edir, ünsiyyətin qıtlığı, emosional dayanıqsızlıq normadan kənar davranış yaradır. Ola bilsin ki, zəif əsəb sistemi deviant davranışlı yeniyetmənin tez təsir altına düşməsinin əsas səbəbidir. Bütün bu tədqiqatları ümumiləşdirsək, deviant davranışlı yeniyetmələrdə aşağıdakı psixoloji xüsusiyyətləri qeyd edə bilərik: pedoqoji təsirlərin qəbul edilməməsi, çətinliklərin öhdəsindən gələ bilməmək, maneələrə məhəl qoymamaq, yüksək gərginlik, assosial qaydalı qruplara kor – koranə tabelik, özünütənqidin aşağı olması, özünə inamın olmaması, təhsilə, fiziki əməyə, özünə və ətrafdakılara qarşı mənfi münasibət, özünənəzarətin zəifliyi, aqressivlik.

Beləliklə, deviant davranış o davranış hesab olunur ki, sosial və mədəni inkişaf səviyyəsində müəyyən cəmiyyətdə normalardan kənara çıxılır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, solum tərəfindən qəbul edilməyən “ailə-uşaq”, “ailə-məktəb” münasibətləri zəif olan insanlar normadan kənar davranışa meyilli olurlar.

Elmi yeniliyi: Yeniyyətlərin davranışında normadan yayınmalar, kənara çıxmalar tədqiqatın obyektini kimi seçilmiş, bununla bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Ali məktəblərdə ümumi psixologiya, sosial psixologiya, yaş psixologiyası, şəxsiyyət psixologiyasının tədrisində nəzəri mənbə kimi istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov E.H. Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətin qarşısını almaq məsələləri. Bakı: Maarif, 1991, 172 s.
2. Həsənov E.H. Gənclər arasında narkotizmin qarşısının alınması. Bakı: Maarif, 1994, 147 s.
3. Алиев Б.Г., Мамедова С.И. Социально-психологические проблемы личности несовершеннолетних правонарушителей. Баку: БГУ, 1996, 63 с.
4. Бытко Ю.И., Ладно А.С. Девиантное поведение подростков // М.: СоцИс., 1988, №4, 26 с.

РЕЗЮМЕ

ПРИЧИНЫ И ВЫРАЖЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Эюбова Р.Г.

Ключевые слова: *девиант, подростки, запредельное поведение, аддиктивное поведение, отвлечение*

В статье говорится об актуальной проблеме, беспокоящей общество – возрастании в последнее время девиантных пристрастий среди подростков. Поведение подростков на социальном и культурном уровне не должно выходить за пределы нормы.

SUMMARY

THE REASONS AND DISPLAY FEATURES OF THE DEVIANT BEHAVIOUR OF TEENAGERS.

Eyyubova R.H.

Key words: *deviant, teenagers, sidebar behaviour, addictive behaviour, deviations*

The article refers to the actual, problem of disturbing society increasing lately, deviant addictions among teenagers. It was analysed that the behavior of teenagers on the social and cultural level should not go beyond the norm.

Daxil olma tarixi: İlkin variant 25.12.2015
Son variant 01.06.2016